

зовнішньої політики держави, так і в правомірності дій, які застосовувалися для їхньої імплементації. Іншими словами, національна ідентичність населення США, до якої апелювала американська влада, дозволила налагодити планомірні політичні відносини на рівні «держави – суспільство», котрі цілковито санкціонували реалізацію необхідної офіційному Вашингтону зовнішньої політики (включаючи війну в Іраку 2003-2011 років) і, відтак, сприяли конструюванню специфічної, посттерористичної зовнішньополітичної ідентичності Сполучених Штатів.

Список використаних джерел:

1. Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
2. McCartney, P. (2004). American Nationalism and US Foreign Policy from September 11 to the Iraq War. *Political Science Quarterly*, (119, 3), 399-423.
3. Schöpflin, G. (2001). The Construction of Identity. *Osterreichischer Wissenschaftstag*, (1, 2), 1-10.
4. Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
5. Spillman, L. (1997). *Nation and Commemoration: Creating National Identities in the United States and Australia*. Cambridge: Cambridge University Press.

[DOI 10.36074/11.09.2020.07](https://doi.org/10.36074/11.09.2020.07)

РЕЦИПРОКАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ТА ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ: АНАЛІЗ ПРИКЛАДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Дяченко Данило Володимирович

Факультет суспільних наук та міжнародних відносин
Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара, Україна

Важливими аспектами для розуміння соціальних процесів в межах держави та суспільства виступають чинники, що конституують засади організації середовища соціальної системи – політичного простору. Під політичним простором, в межах даного дослідження, варто розглядати багатоаспектне явище, що має під собою фізичний прояв (природно-географічні, ландшафтні особливості – тобто безпосередньо фізичний простір), організаційно-правовий (режим оформлення правових, соціально-політичних та соціально-економічних відносин) та аксіологічний (ментальні, етичні та соціокультурні параметри соціальної системи). Якщо «політизація» фізичного простору є предметною сферою політичної географії та геополітики (що однак не відмінняє важливості природного-географічного чиннику в рамках даного дослідження) то питання організаційного оформлення та аксіологічного (етичного, соціокультурного) підґрунтя соціального середовища виступає предметною сферою політико-інституціональної дослідницької парадигми.

Важливість політико-географічного аналізу обумовлюється просторово-часовим континуумом, в межах якого відбувається конструювання складних просторових політичних системи. «Політичний ландшафт», контекстуально, виступає конституючою категорією для конкретизації аспектів політичного простору. В рамках соціальних наук феномен політичного ландшафту в більшості випадків охоплює «візуальні» атрибути окремо взятого політичного простору, що описують його видиму «автобіографію». «Візуальний» прояв політичного ландшафту (який, власне, розглядається у даному дослідженні) має три категорії [8].

Перша категорія фіксує правові аспекти («ландшафт» правової системи) соціально-економічних та господарських відносин (землекористування, як приклад), у межах соціальної системи: правовий характер у відношенні до питань землі, приватної власності в окремо взятому соціумі стає детермінантою соціальних відносин, які детермінують еволюцію політичної культури. Другим «візуальним» проявом політичного ландшафту є особливість фізичного оформлення державного кордону. Рівень умовної «закритості» \ «відкритості» державного кордону відбиває колективну свідомість соціальної системи по відношенню до навколишнього середовища: готовність до відкритої взаємовигідної взаємодії чи прагнення до консервації та «соціальної автаркії». Третя категорія політичного ландшафту охоплює символічні, соціокультурні та природні аспекти окремо взятої території (регіону), які обумовлюють характерологічні риси соціуму, що дану територію населяє. В багатьох випадках загальнодержавні чи локальні політичні режими експлуатують об'єкти природи, культурну спадщину (архітектура, пам'ятники культури) для політичної мобілізації населення [8].

Аналізуючи феномен політичного простору ряд вітчизняних науковців наголошують на об'єктивних і суб'єктивних детермінантах даної категорії: об'єктивні детермінанти стосуються потреб та інтересів, що виступають рушійною силою людської поведінки, у прагненні досягти власних цілей; таким чином закріплюються моделі соціальної поведінки, яка стає характерною для певного простору. С об'єктивних детермінант логічно виходять суб'єктивні детермінанти, що охоплюють політичну поведінку, моделі політичної взаємодії, історично сформовані інституції, політичну культуру [7]. Конкретизуючи феномен політичного простору можна узагальнити дану категорію, як простір реалізації, середовище функціонування груп людей; середовище, яке володіє унікальними параметрами, які в силу детермінуючих факторів (активність акторів соціальної системи) володіє потенціалом трансформації та самовідтворення власних внутрішніх характерологічних ознак: перманентна зміна чи корекція правил гри в межах соціуму, і, відповідно простору.

Вітчизняні українські науковці характеризують політичний простір як набір соціальних, політичних правил та інститутів, що цементуються аксіологічними, нормативними та організаційними механізмами. Регулятивний характер інститутів та функціональний характер юрисдикцій (і, власне, їх транс територіальний прояв), що відтворюються в межах окремо взятого політичного простору, можуть сприяти підвищенню його рівня

автономності по відношенню до території державної \ наддержавної політичної системи [3]. Узагальнюючи все вище зазначене можна прийти до висновків, що політичний простір іманентно має контраверсійний характер: з одного боку соціальна система обумовлює власними характерологічними параметрами (ціннісними, ментальними, соціокультурними) особливості політичного простору (як сукупності сформованих в результаті цього впливу інститутів, норм та цінностей), в межах певної території; з іншого боку, сформований політичний простір здатен виходити за рамки певної географічної території, через «експорт» інституціональних практик, соціальних моделей поведінки за межі соціуму чи території, де відповідний політичний простір сформувався. Останнє твердження можна описати, як «політизація сусіднього середовища» (соціуму, середовища, соціальної системи). Складність феномену політичного простору, однак у той же час, пояснюється неоднорідністю соціальної реальності. Останню категорію, варто розуміти як інтегровану сукупністю соціальних відносин, норм, моделей поведінки – те що формує, власне, соціальний порядок. Оскільки будь-яка соціальна система володіє певним потенціалом неоднорідності, в даному випадку ми можемо казати, про плюралізацію соціального порядку – множину соціальних порядків. Процес інституціоналізації певних соціальних відносин, панівних суспільних практик та інтеракцій сприяє перегрупованню сукупності цінностей та соціальних норм на користь їх найбільш корисного для соціальної системи функціоналу – господарського, адміністративного, політичного [1]. Як результат – відбувається утвердження соціально-політичних практик, норм, культурних моделей, які виходять із соціального порядку та формують політичний простір.

Розмірковуючи про політичний простір ЄС, можна навести експліцитне трактування даного феномену запропоноване вітчизняними українськими науковцями: політичний простір – це простір реалізації концепції європейської інтеграції, внутрішня суть якої, на першому етапі, передбачає «європеїзацію» політичних систем; уніфікація політичних структур, інститутів, політичних правил гри, демократизація політичних систем, що стратегічно передуює процесу соціально-економічних та соціокультурних трансформацій. В останньому випадку мається на увазі конструювання уніфікованої європейської ідентичності. Втім, у даній ситуації, виникає цілком зрозумілий конфлікт між зовнішньо імплементованими політичними інститутами та неформальними інституціональними практиками, що відтворюються, на рівні соціальної системи, в окремо взятій національній державі [3]. Конкретизуючи вище зазначені тези, процес «європеїзації» політичних системи, в більшості випадків не призводить, у той же час, до формування спільного європейського політичного простору, через множинність соціальних порядків, які існують в межах «розширеного європейського простору».

Національні еліти держав-учасниць ЄС, прагнучи забезпечити легітимність та тривалість власного правління вимушені відповідати на політичні запити власних громадян. Відповідно, у кінцевому рахунку, відбувається ерозія навіть політичної складової «європеїзації»: конфлікт між офіційним Брюсселем та національним урядом Польщі, с приводу

процедурних аспектів формування та підзвітності судової гілки влади; гіперконцентрація владних повноважень навколо інституту прем'єр-міністра в Угорщині, часто оцінюється багатьма політиками та експертами як різновид диктатури в межах ЄС; протиріччя між позицією ЄС та національними урядами постсоціалістичних країн Європейського Союзу, з приводу міграційних та гуманітарних питань [10].

Найбільш показовим прикладом конфлікту інститутів ЄС та локальних інституційних практик, норм, соціокультурних особливостей та субрегіональних ідентичностей, що формують строкатий політичний простір (політичний ландшафт) окремо взятої країни є британський «Brexit».

Для розуміння глибини потенціалу вище зазначеного конфлікту доцільно розглянути внутрішню структуру політичного простору Великобританії. І ввідна конституююча теза викладеного аналізу постулює положення про історичну локальність, що іманентно притаманна гетерогенному соціальному середовищу Великобританії: специфічні форми локальної ідентичності, форми самоорганізації населення, життєздатність місцевих соціокультурних особливостей володіють великим потенціалом самовідтворення та історичної спадкоємності. Конкретним, візуальним прикладом, в даному випадку можуть соціальні відносини, практики чи архітектурні об'єкти (пам'ятники присвячені особистостям чи військовим одиницям лише даного регіону), що пов'язані з історією лише даної локальної місцевості; як наслідок – формується специфічний різновид місцевого патріотизму, що переважає над загальнодержавним: високий ступінь децентралізації політичного простору. Власне, саме такий ступінь консервації локальних соціальних порядків став джерелом традиційного «Британського консерватизму» [9].

Історична єдність локальних королівств, графств, що існували на Британських островах, в даному випадку, була, недовготривалим, історично недавнім феноменом (с початку 18 ст.). У цьому контексті, очевидним є той факт, що у Великій Британії історично не склалося національної держави, а сформувалося децентралізоване об'єднання локальних місцевостей, консолідоване довкола проекту Британської імперії. Після краху Британської імперії в середині 20 ст. та подальшої інтеграції у Європейський Союз, виник істотний конфлікт між місцевими локальними соціальними порядками та інституціональною політичною архітектонікою ЄС. Більш того, в рамках самої Великобританії актуалізувалися питання про незалежність локальних ідентичностей (Шотландія, Уельс, Північна Ірландія) [9]. Відповідно локальні інститути (формально-організаційні та неформальні суспільні практики та правила гри) [6] формуючи політичний простір Великобританії, володіють набагато більшим потенціалом самовідтворення, ніж штучно впроваджувані європейські інституціональні процедури.

Багатозаровість політичного простору не тільки в межах ЄС, але і на рівні окремо взятих держав союзу, іманентно ускладнює процес консолідації. З одного боку концепція «Європолітії» передбачає максимальний плюралізм, у плані вираження інтересів соціально-політичних груп; з другого боку, інституційна спроможність ЄС недостатня, щоб подолати локальні суспільні практики, що в перспективі призводить до фрагментації загальнополітичного

простору; а з третього, спроби структур ЄС уніфікувати («європеїзувати») простір, часто стикаються як з опором національних еліт так і місцевого населення, що прагне до консервації свого локального соціального порядку [4]. Відповідний стан речей призвів до «політичної фракціоналізації» ЄС, передумовою якою була соціокультурна неоднорідність та неконгруентність соціально-економічного потенціалу держав: Північно-Західна частина ЄС (Скандинавські країни, країни Бенілюксу, Німеччина, Франція, Австрія), яка володіє найбільшим економічним потенціалом та відіграє роль рушія євро інтеграційних процесів; постсоціалістичні країни Східної Європи, для яких процес європейської інтеграції був в першу чергу етапом національного будівництва (розрив із «радянським минулим», яке сприймалося як нав'язане ззовні); та економічно стагнаційні держави Південної Європи (Іспанія, Португалія, Греція, Італія) [5]. Не дивлячись на спроби «європеїзації» (тобто створення загального політичного простору) інститутами ЄС успіхи на даному напрямі видаються примарними. Теза про політичну конвергенцію ключових держав ЄС (Великобританії, Німеччини та Франції), як ключову гарантію розвитку та укріплення політичного простору союзу на сьогоднішній день втратила власну цінність [2].

Висновки.

Феномен політичного простору являє собою складну квінтесенцію перманентно відтворюваних соціальних порядків, в межах певного соціуму, які можуть мати природне (створені еволюційним шляхом) чи штучне (сконструйовані ззовні) походження. В будь-якому випадку соціальний порядок, у перспективі оформлює політичний простір.

Приклад Великобританії, підтверджує високий ступінь стійкості локальних соціальних порядків, і, відповідно, політичних просторів. Під іншим кутом зору, політичний простір, як сукупність соціально-політичних відносин, моделей поведінки, соціальних практик, в процесі власної еволюції набуває потенціалу «політизації середовища»: коли соціальний порядок, що характерний для однієї соціальної системи, починає трансформувати середовище інших систем. Проект «європеїзації», формування європейської ідентичності та рівних (у соціально-економічному вимірі) держав, через створення єдиного політичного простору, який можна розглядати, як приклад подібної «політизації», вочевидь, як було розглянуто вище, став можливим між державами, що заздалегідь кореспондують у вимірі політичної культури, інституціональної архітекτονіки, соціально-економічного потенціалу (в першу чергу, країни Північно-Східної, Центральної Європи, що були фундаторами ЄС). Очевидна «фракціоналізація» всередині ЄС, підтверджує дану тезу.

Список використаних джерел:

1. Баштанник, О. В. (2016). Можливості і загрози організації політичного порядку в інституційному вимірі функціонування політичної системи. О. В. Баштанник. *Грані*. (4), 136-142. Вилучено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_4_24
2. Баштанник, О. В. (2014). Дослідження кризи наднаціональності Європейського союзу в рамках політико-інституційної парадигми. О. В. Баштанник. *Грані*. (5), 172-176. Вилучено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_5_33

3. Баштанник, О. В. (2015). Основні передумови трансформації та особливості подальшого розвитку дослідницької стратегії політико-інституційної парадигми політичної науки. О. В. Баштанник. *Грані. наук.-теорет. і гром.-політ. альм.* (2), 111-117.
4. Баштанник, О. В. (2017). Національна держава в наднаціональному союзі: інституціональні структури, інституційні норми та глобальна ідентичність (приклад ЄС). О. В. Баштанник. *Політикус.* (1), 174-178.
5. Головка, В.М. (2010). Політична фракціоналізація як структурний та інституціональний феномен ЄС. В.М. Головка. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна.* (912), сер. «Питання політології». (17), 223-232
6. Д. Норт, Д. Уолліс. Б. Вайнгаст. (2011). Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества Текст. пер. с англ. Д. Уэланера. М. Маркова. Д. Раскова. А. Расковой. М. Изд. Института Гайдара. 480
7. Коврига, С. (2010). Детермінанти політичного простору. С. Коврига. Соціогуманітарні проблеми людини. (4), 164-171.
8. Туровский, Р.Ф. (1995). Политический ландшафт как категория политического анализа. Вестник Московского университета. Сер. 12. Политические науки. (3), 33-44.
9. Щелин, П. (2020). Как Великобритания стала уникальной империей: беседы об идентичности Романенко и Щелина. Електронний ресурс. П. Щелин, Ю. Романенко. Хвиля. Вилучено з <https://hvylya.net/interview/211375-kak-velikobritaniya-stala-unikalnoy-imperiey-besedy-ob-identichnosti-romanenko-i-shchelina>
10. Щелин, П. (2020). Кризис Европейского союза: причины и последствия. Електронний ресурс. П. Щелин, Ю. Романенко. Хвиля. Вилучено з <https://hvylya.net/interview/207974-krizis-evropeyskogo-soyuza-prichiny-i-posledstviya>.